

De tre jomfruer

En studie i et østjysk sagn

Af Thomas Johansen

Historien om den forsvundne ring, der dukker op igen efter at være blevet slugt af en fisk, indgår i sagnet om de tre jomfruer, der er knyttet til den nu nedlagte Bjarup kirke og egnen deromkring.

Efter at have fremlagt de optegnelser, der kendes fra Bjarup-egnen (A-D) fremsættes den tanke, at historien meget vel kan have en religiøs baggrund: Fisken symboliserer Kristus, og det at ringen genfindes i den fangne (døde) fisk, symboliserer, at Kristus måtte dø, for at menneskene kunne opnå saligheden, altså symboliseret ved ringen.

Det konstateres, 1) at Bjarup kirke var opført i 1100-tallet, 2) at historien om den forsvundne ring også kendes i andre danske sagn (E-K) og i sagn uden for Danmark (L-X), og 3) at historien kun sjældent er knyttet til kirker.

Til afslutning konkluderes det: Da historien om den forsvundne ring formentlig har en kristen baggrund, kan det meget vel tænkes, at munkene i Øm kloster har brugt den for at trøste den lokale befolkning. De var nemlig særligt hårdt ramt af pesten og den store landbrugskrise i 1300-tallet.

Geografisk baggrund

Øst for Silkeborg, 11-12 km i retning mod Aarhus ligger umiddelbart nord for landevejen en mose kaldet Bjarup mose, på hvis modsatte side gik den gamle landevej gennem byerne Linå, Bjarup og Dallerup. Bjarup kirke lå nord for denne vej på et lavt bakke drag ud mod mosen og er nu nedbrudt, men stedet er kendeligt på et jernkors, som forfatteren Thor Lange har ladet rejse i 1915. Han boede i sin barndom på Kalbygård ved Flensted, godt 2 km mod østsydøst.

Sagnet (1)

A. »Der boede tre jomfruer på *Bjarupgård*, den ene hed *Bjarup*, den anden *Dallerup* og den tredje *Linå*. De byggede de tre kirker, der fik navn efter

dem. Hvor Bjarup mose nu er, var der en sø, som de skulde sejle over til deres tre kirker; men en gang de sejlede over, faldt den ene hendes guldring ud i vandet. Så siger hun til de andre: »Det er lige så umuligt at få den igjen, som at søen kan blive tör.« En tid efter fik de nogle fisk til foræring, og så fandt de guldringen i en stor gjedde. Søen blev også tör, men nærenstid de skjærer törv der og kommer en tolv, fjorten törv dybt, så slår bunden op lige med ét, og de synker, hvis de ikke ser at komme op. Det har de sagt i min tid. Når bunden slår op, kan der komme levende fisk op i vandet.

De tre jomfruer sejlede tit over søen. En dag kæntrede skibet med dem, og de druknede alle tre i et høl lige uden for *Mollerup*, de kalder *Fruehøl*; det fryser aldrig den dag i dag er. Det var deres begjæring, at de måtte blive jordede i Linå i den høj, der er i Ris's have, og så længe den blev urørt, skulde der ingen ildebrand blive af nogen betydenhed, ilden skulde ingen magt få. De blev virkelig også begravede der« (2).

Det motiv, der består i, at en ring (eller anden genstand) tabes i vandet men skaffes til veje ved at den fisk fanges, der har slugt den, er meget udbredt i sagnlitteraturen – det repræsenterer det næsten umulige.

I den her angivne formulering må sagnet opfattes som en opbyggelig fortælling, der viser, at en from person har de højere magter på sin side, specielt her hvor jomfruens fromhed viser sig ved, at hun har bygget en kirke. Søens udtørring er irrelevant for handlingen, eftersom den ikke er nogen betingelse for, at hun får sin ring tilbage, men andre optegnelser har derimod udtørringen som betingelse for ringens tilvejebringelse og forklarer derved Bjarup moses opståen.

B. Her udråber jomfruen en forbandelse over den, der er skyld i tabet af ringen, hvad der opfattes som et tyveri, og virkningen af denne forbandelse, eller som nogle optegnelser udtrykker det, banlysning, er, at søen tørrer ud, og fiskene følgelig ligger på den tørre søbund. Den første fisk, der bliver bragt til Kalbygård, indeholder ringen.

Den ændrede forklaring på ringens tilvejebringelse afspejler en anden holdning hos mennesket i forhold til de højere magter. Det mirakuløse, der består i, at jomfruen får sin ring igen, kan ikke godtages som fremkaldt af guddommelige kræfter alene. Derfor indføres motivet med søens udtørring som årsag. Faktisk en lige så stor mærkværdighed, men den accepteres, da udtørringen sker på foranledning af en persons udtalelser, hvad der kan tages som et udtryk for den betydning det talte ord tillægges (3). Der er altså tale om en verdsliggørelse af sagnets indhold.

I nogle af optegnelserne er der i forbindelse med søens udtørring indført

et dramatisk motiv, der går ud på, at den først bruser op eller går over sine bredder, og et sted kommer meddelerens skepsis mht. hvorvidt en sø kan optræde som tyv, til orde:

». . . og så satte hun den i band, der havde taget ringen. Det blev så søen, og der var mange der forsikrede, at de hørte, den skreg, idet den blev sat i band« (4).

I andre tilfælde anses »fiskeren« som tyv, og her bliver søen – i modsætning til ovenstående, hvor den er objekt for afstraffelsen – det instrument, hvorved straffen effektueres, endda på to forskellige måder:

». . . udstødte hun Forbandelse over Søen eller rettere den, der havde taget Ringen. Søen skyllede over sine Bredder. Fiskeren med sin Familie druknede . . .« (5).

»Jomfruen skal have skyldt fiskeren for, at han skulde have taget ringen, og så lyste hun søen i band, for at han ikke skulde fiske mere« (6).

Den ændring af forholdet mellem ringens tilvejebringelse og søens udtørring som ses ved sammenligning af optegnelsen *A* med dem, der er anført under *B*, kan følges et trin længere:

C. »*De tre Kirker i Linaa, Dallerup og Bjarup* (denne er nu nedbrudt) ere byggede af tre Søstre, der heed ligesom Kirkerne, af disse har »Jomfru« Dallerup sat Bjarup Sø (er nu en Mose mellem Mollerup og Dallerup, hvori et Sted kaldes Tyrehullet, fordi en Tyr er druknet der) i Ban, fordi hun tabte sin Guldring deri; hun fortrød det vel senere, men kunde ikke kalde det tilbage igjen; hun gav en Klokke til Balle Kirke, og reiste til Paven for at faa Tilladelse til at gifte sig med en Geistlig« (7).

D. »*De tre Jomfruer*: Over Bjarup Sø seilede man til Herregaarden Kalbogaard; da Søen blev sat i Band, skraalede og brølede den, og saa groede den til« (8).

I forhold til de tidligere gengivne optegnelser viser *C* tydelige tegn på en interesseforskydning, dels fordi motivet vedrørende ringens tilvejebringelse mangler, hvorved sagnet kommer til at fremtræde som et rent stedsagn, og dels fordi oplysningen om at jomfruen gav en klokke til Balle kirke (beliggende umiddelbart nord for Silkeborg) hører til et helt andet sagn; optegnelsen *D* kan næppe kaldes mere end et brudstykke.

Da der ikke er noget specielt mærkværdigt ved en moses opståen, kan vi her tolke optegnelsens blotte eksistens som det sidste levn af motivet om ringens genfindning.

Sagnets afslutning omhandler tabuforestillinger i forbindelse med jomfruenes grav, som næsten alle optegnelser henlægger til en gravhøj ved den

så kaldte Gandisgård i Linå, vel et udtryk for at Linå er den ældste by og det befolkningsmæssige tyngdepunkt på egnen.

Forstyrrelsen af gravfreden vil medføre de plager, som bønderne frygtede mest: Ildebrand og kvægpest, men andre nævnes, og meddelernes holdning til disse forestillinger spænder fra fast tro til udtalt skepsis:

»Saalænge man sparer Højen, hvori de 3 Søstre ligge, kommer der ingen Ildebrand i Linaa (der har nok været, men den blev slukket, siger hun —« (9).

En anden vil bevise rigtigheden af sin tro ved at anføre resultatet af en overtrædelse, hvad der imidlertid skyldes noget helt andet:

»En mand grov i høien og sløjfede den, men siden tid døde præsterne i Linå al tid, inden de havde været der i 10 år. Den gamle mand, der fortalte mig dette, føjede til, at det er derfor præsterne i Linå sogn nu er flyttede til Silkeborg, de tør ikke bo i Linå« (10). – Virkeligheden er, at grundet på Silkeborgs vækst blev Linå d. 14. dec. 1855 dettes anneksogn (den første præst efter denne ordning var i øvrigt Jens Chr. Hostrup) (11).

En tydelig skepsis kommer frem i følgende: »Linaae Kirke beholder ingen Præst længer end 7 Aar, fordi en Præst i gamle Dage, da nuværende Riises Gaard var Præstegaard, har berøvet en Gravhøj i Haven dersteds i hvilken de 3 Søstre ere begravede. L. Laursen [meddeleren] bemærkede i denne Anledning, at der i de sidste 20 Aar har været 6 Præster ved Linaa Kirke, saa Løgn kunde det ikke være« (12). – Iflg. en anden optegnelse (13) var den pågældende en pastor Lihme (Jens Faber Lihme, 1820-1830).

En klar historisk association findes i ». . . så længe folkene ikke flyttede gårdene ud, skulde der ingen ildebrand opstå i byen. I min faders og bedstefaders tid var der ingen ildebrand i Linå, men siden de flyttede gårdene ud, har der været ildebrand der flere gange« (14).

Til sidst anføres et eksempel, hvor overtrædelse af tabuet i form af overpløjning af gravhøjen (der her er lokaliseret til Bjarup Kirke) bevirkede, at Tyrens hul flød over og udslettede Bjarup by. Dette Tyrens hul er en kilde, der skal være opstået på det sted, hvor man fandt fisken, da søen var forsvundet, og dette var et tegn fra Gud til jomfruen om at hendes hidsighed, som hun angrede, var hende tilgivet (15).

Når vi ser tilbage på de gengivne optegnelser, viser det sig, at sagnet består af tre veldefinerede afsnit:

Forudsætningerne for handlingen
Handlingen

Epilogen der handler om tabuforestillinger i forbindelse med jomfruens grav

Handlingen har som forudsætning, at jomfruen ønsker at foretage en kirkefærd, og at kirken og hendes bopæl, Kalbygård, ligger på hver sin side af søen. – Optegnelserne *A-D* viser en forskydning af forholdet mellem ringens genfinding og søens udtørring, og endelig fremgår meddelernes forskellige holdninger til tabuforestillingerne af epilogen.

Sagnets symbolik

Forbindelsen mellem et symbol og det, der symboliseres, beror på, at disse to emner har mindst een egenskab fælles, således at symbolet ved en association fremkalder forestillingen om det symboliserede. Dette er af abstrakt og uhåndgribelig natur – vanskeligt at udtrykke sprogligt – hvorimod symbolet som regel er et emne, der er velkendt fra hverdagen. Jfr. lignelserne i de fire evangelier. Men som følge af at forbindelsen mellem et symbol og det symboliserede kun hviler på en fælles egenskab, vil symbolet ofte være flertydigt, ja ambivalent, og omvendt kan det, der symboliseres, være repræsenteret ved flere symboler. Skal en symbolsk vurdering af et sagn forsøges, er det derfor nødvendigt at se på den sammenhæng, hvori de optrædende personer og ting optræder.

Det foreliggende sagn har en religiøs forestillingskreds som baggrund og handler om striden mellem skæbnen og den guddommelige vilje.

Hvis i den første optegnelse ringen opfattes som en materiel kostbarhed, betyder jomfruens passive reaktion (16) umiddelbart, at hun sætter det åndelige over det materielle, men de højere magter tillader ikke, at en hellig persons ejendele går tabt.

Udover ringens konkrete værdi, symboliserer den imidlertid lykke i alm.: »Tilvejebringelsen af den tabte ring betyder genvinding af den tabte lykke; det kan være rigdom, sundhed . . . ; også saligheden« (17). Da ringen herved kan opfattes som et adgangstegn til Paradiset, er jomfruens voldsomme reaktion i optegnelserne *B* forståelig, og eftersom Kristus ofte symboliseres ved en fisk (18), kan ringens genfinding antyde, at han må dø for at gøre det muligt for mennesker at opnå saligheden.

Historisk baggrund

I 1183 testamenterede biskop Svend af Århus Kalbygård til cistercienserklostret i Øm ved Mossø (19), og Bjarup kirkes alder kan sættes til tiden 1130-70 i det store kirkebyggeris tid. Det er et faktum, der støtter ideen



Thor Langes kors på Bjarup kirkes ruin.

om de tre kirkers fælles oprindelse, at Bjarup og Dallerup kirker har været ens både mht. størrelse, placering på kirkegården, dennes størrelse og indgang; om dette også gælder Linå kirke kan ikke længere fastslås, men det kan nævnes, at afstanden fra Bjarup kirke til de to andre er nøjagtig den samme (3.08 km). En forbindelse til Øm kloster indiceres for Dallerup kirkes vedkommende derved, at der i denne kirke er fundet grave af samme alder som dem i klostret (20).

Bjarup kirke skulle betjene folkene i de tre byer: Bjarup, Bottrup og Volstrup, som ikke eksisterer mere. Efter alt at dømme er de gået til grunde under den store landbrugskrise i 1300-tallet, der varede fra 1320-40 og århundredet ud, i forbindelse med den sorte død, der rasede i sidste del af samme århundrede. Denne antagelse støttes af, at Bjarup nævnes i 1350 (som Byrkæthorp), men siden kun som Bjarup mark (21).

Kirken har imidlertid været i brug i 1524, da den svarer landehjælp og i 1528-29, da den må aflevere en klokke til omstøbning (22); kirkegården har været i brug helt op til begyndelsen af 1800-tallet – på et kort i

Matrikelarkivet står den anført som »Gl. Kirkegaard«. Men efter reformationen ser det sort ud, ikke alene for Bjarup kirke, men også for de øvrige kirker under Silkeborg len.

Et kongeligt påbud fra disse år giver et billede »af en hel Del forfaldne Kirker og Præstegaarde og ganske smaa Sogne, som ikke er i Stand til at underholde deres Præst, . . . Lensmanden [Hans Stygge] skal da sammen med Superintendenten forsøge om han kan faa baade Præster og Sognemænd til at forlade de smaa Kirker »oc søge till thett neste Sogen ther up tilligendes ere« (23). – Dette har været afslutningen på Bjarup kirkes historie.

Søens udtørring er »foregaaet gradvis gennem Aartusinder, efter som Landet har hævet sig. Fra Dalsiderne har mægtige Regnskyl eller Tøbrud ført Kalk med sig, som det har udslemmet af Jorden og bundfældet i det næsten stillestaaende Vand undtagen i Tyrens Hul« (24).

Ringmotivet i andre danske sagn

E. 20 km østsydøst for Bjarup ligger Stilling-Solbjerg sø, hvorom et sagn fortæller, at i en præstegård ved søen forsvandt en sølvske, hvorfor konen på gården beskyldte tjenestepigen for at have taget den. For at rense sig mod den falske anklage opsendte pigen en bøn; næste morgen havde søen skiftet leje, og skeen fandtes på en sten, hvor søen havde været (25).

F. I en anden optegnelse fra samme egn hedder det: »Fruen i den Gaard havde en Gang tabt en Ring, og hun beskyldte en Pige for at have stjaalet den. Saa sagde Pigen, at fordi hun havde skyldt hende for Uret, vilde hun ønske, at Fruen maatte blive lige saa fattig som hun selv var. Mange Aar efter mistede Fruen alt, hvad hun ejede, og en Dag, som hun stod og gjorde Fisk ren, fandt hun sin Ring i en Fisk. Hun havde altså tabt den i Søen, og Fisken havde slugt den. Nu fortrød hun, at hun havde skyldt Pigen for Uret« (26).

Skeens og ringens tilvejebringelse viser her, at anklagen var falsk. Der kan i øvrigt ses en analogi mellem *A*, *E* og *B*, *F*, idet den forurettedes (jomfruens henholdsvis pigens) reaktion er afdæmpet i de to første tilfælde men voldsom i de to andre.

Vi forlader nu Østjylland og finder i omegnen af Ringkøbing et sagn om Timgård, der ejedes af rigsmarsken Peder Gyldenstjerne (1533-94). En optegnelse heraf knytter sig nært til *A*:

G. »En frøken gik ud til en sø, der var norden for borggården ved Timgård, og vilde to sig, og der tabte hun hendes guldring i søen. Hun klagede sig

ved det, da hun kom ind igjen, for den kunde hun jo aldrig finde, det var lige så umuligt, som der kunde blive bygt en borggård der. Så varer det til dagen efter, da kom fiskeren og han havde tæjen en fisk, de skulde have til deres onden. Der finder de guldringen i den. Da hun nu havde sagt de ord, bestemte hendes broder og fader, at de skulde gå i opfyldelse, og så blev borggården opført . . .« (27).

Her forsvinder ringen som i *A* ved en tilfældighed, men i en anden optegnelse er der tale om en bevidst handling:

H. »Peder Gyldenstjerne friede til en datter på *Vestervig kloster*. Så kom hun hen at besøge ham, og han udtalte sig med, at han vilde bygge et slot i et morads uden for gården, hvor der var dybt og klart vand. Hun tog da en guldring af hendes finger og smed derud, idet hun sagde, at lige så umuligt det var at finde den ring, lige så umuligt var det at bygge et slot her. Han vilde dog prøve det. En tid efter fangedes der en fisk i moradset, og da de gjorde den ren, fandt de en guldring i fisken. Peder Gyldenstjerne byggede slottet, hvoraf der endnu findes spor . . .« (28).

I. I en tredje optegnelse frier Peder Gyldenstjerne til en smuk adelsfrøken, som imidlertid kaster sin ring i søen med ordene »Lige så lidt som I nogen sinde finder denne ring, lige så lidt vil jeg nogen sinde være eders husfrue.« Ringen findes nu i en fisk, og damen må – åbenbart nødtvunget – indfri sit løfte (29).

Optegnelserne *A*, *G*, *H* og *I* er fælles om udtalelsen: »Det er lige så umuligt at få den igen, som . . .«; i *H* og *I* bliver den bortkastet af ejeren selv og hvad angår betydningen af genfindingen for vedkommende, da repræsenterer den noget positivt i *A*, *G* og *H*, men det er ikke tilfældet i *I*.

Herved kommer denne sidste optegnelse til at danne en overgang til en gruppe sagn, der optræder på flere lokaliteter i Danmark:

J. »Fruen paa Herredshøj i *Stepping* hun stod en Gang oppe paa Gaarden og kastede en Ring ned i Aaen, som løber lige ned for . . ., og sagde, at lige saa umuligt som det var for hende at faa Ringen igjen, lige saa umuligt var det for hende at blive fattig. Dagen efter kom en Fisker op paa Gaarden med en Fisk, han havde fisket i Aaen der nedenfor og vilde sælge den. Da den blev skaaren op, fandt de Ringen. Hun døde paa en Mødding ovre i *Kolstrup*« (30).

I alle de tilsvarende optegnelser indvarsler fundet af ringen altså, at dens ejer vil miste sin rigdom.

En anden version af samme sagn er interessant – ikke i så høj grad fordi vi her får at vide, hvorfor det går fruén sådan – men fordi det er et

kirkebyggeri, der ruinerer hende. To så forskellige egenskaber som hovmod og fromhed findes altså hos den samme person.

K. Efter at ringen er fundet, hedder det: »Hun havde imidlertid begyndt paa Opførelsen af *Sommersted Kirke*, og det tog lidt efter lidt hele hendes Formue. Hun blev alligevel ved at bygge paa den og fik den ogsaa færdig, men de sidste Penge til Opførelsen tiggede hun sammen . . .« (31).

Ringmotivet i sagn uden for Danmark

Den tabte ring (eller anden kostbarhed), der genfindes i en fisk, forekommer som motiv i mange sagn også uden for Danmark (32). På grundlag af forskellige optegnelser vil vi nu forsøge at opstille en typologi, der hviler på sagnenes indhold, mens den tidsmæssige rækkefølge træder i baggrunden.

Motivet indeholder de to begivenheder, ringens forsvinden og dens genfindning, hvor interessen fæster sig ved de omstændigheder, hvorunder bortkomsten finder sted, da det er afgørende for den følgende handling og for den betydning genfindingen har for ejeren.

Typologisering af sagnene

Det første, vi naturligt – også med de danske forekomster som baggrund – vil lægge mærke til, er følgende:

Er der en intention bag ringens forsvinden? – og i bekræftende fald, hvad går denne intention ud på?

Hvis der er en *intention*, kan det ske, at den bortkastes eller fjernes af

- ejeren selv
- en anden med ejerens samtykke
- en anden mod ejerens vilje

Bortkastes den af ejeren selv eller en anden med hans samtykke, vil ejeren

- opnå et gode (eller afvende et onde)
- vise sin overlegenhed, altså prale
- sone en tidligere begået handling

Men er det mod ejerens vilje, vil den pågældende person

- bringe ejeren i forlegenhed eller skade vedkommende
- berige sig selv

Hvis der derimod *ikke* er en *intention*, skyldes ringens forsvinden

- en person der handler uafvidende
- en tilfældighed

Endelig kan *ringens genfinding* være bevis på, at en, der er blevet anklaget for at have stjålet den, er uskyldig. Da dette er uafhængigt af, om der bag dens forsvinden ligger en intention eller ej, må sådanne sagn regnes som en type for sig, således at vi i alt har tre hovedtyper.

Ringen bortkastes eller fjernes

Motivet benævnes ofte »Polykrates' ring«; den pågældende beretning skyldes Herodot (5. årh. f.Kr.) og anses for den ældste skriftligt overleverede forekomst (33).

L. Polykrates havde i det 6. årh. f.Kr. gjort sig til herre over øen Samos og var kendt for altid at have heldet med sig. Hans ven Amasis skrev da til ham: ». . . jeg synes ikke om din store Lykke, da jeg ved at Guddommen er misundelig. . . . Ti jeg ved aldrig at jeg har hørt nogen omtale, som ikke tilsidst endte med at blive helt ulykkelig, naar han havde Held med sig i alt muligt. Lyd derfor nu mit Raad og gør følgende, forat dit Held ikke skal skade dig: . . .« Han råder ham til at skille sig af med noget, han i særlig grad værdsætter, og dette offer skal afvende Nemesis, der efter græsk tankegang var en personifikation af gudernes modvilje mod den, der i for høj grad havde heldet med sig.

Polykrates vælger nu at ofre sin kostbare ring ved at kaste den i havet, men en uge efter fanges en fisk, der har slugt den. Ofret er altså blevet afslået, og P. bliver senere dræbt »paa en Maade det ikke er værdt at skildre . . .« (34). – Ringens tilvejebringelse viser altså, at skæbnen ikke kan ændres.

Under overskriften »Kan aldrig blive fattig eller Polykrates ring« beretter Liungman:

M. »I nutiden fortælles sagnet dels om en mand, som i kirken påstår aldrig at kunne blive fattig, men som ved hjemkomsten finder sit slot i flammer, dels om en rig frue, som under en lignende påstand kaster sin ring i vandet men får den igen på nøjagtig samme måde som Polykrates og siden slutter sit liv i dybeste fattigdom. Sagnet . . . synes spredt i både Danmark, Norge og Sverige, i hvilket land den endog genfindes i versificeret form, samt desuden i Finland, Baltikum, Tyskland, England, på baskisk sprogområde og i Portugal med udløbere til Afrika og Filippinerne –« (35).

Denne sagntype viser et andet forhold over for de højere magter end hos Polykrates; mens han indtager en underlegen holdning over for guderne, begår ringens ejer nu hybris, som efter græsk tankegang vil sige at optræde udfordrende over for dem – hvad der uundgåeligt fører straffen med sig.

Mens ringens bortkastelse i *L* og *M* er en handling, der er orienteret mod fremtiden, er den i de følgende orienteret mod fortiden.

N. »Karl den Store plejede at fortælle om sin stamfar, Arnulf af Metz [død o. 640]: Tynget af sine synder skal han have kastet sin ring i Mosel med det formål at gøre bod og først føle sig fri, når han så ringen igen. Efter nogle års forløb – han var da allerede biskop – bragte man ham en fisk, der havde ringen i sig« (36).

O. Kong Gregorius, der uafvidende havde giftet sig med sin mor (det græske Oedipus-motiv), »kom til havet. En meget uforskammet fisker tog imod ham og spurgte, hvad han ville der, og kongen svarede, at han ville angre med den hårdeste bod. Og se, fiskeren viste ham en klippe. Gregorius bad ham om at blive lænket til den. Da det var sket, og fodlænken var låst, kastede fiskeren nøglen til lænken i havets dyb og sagde: »Den dag man finder denne nøgle vil din angers tid være forbi.« På den tid døde paven og Helligånden talte til kardinalkollegiet: »Gregor, synderen, skal være pave«. Man opsøgte fiskeren, som indbød til et måltid, og da en fisk blev skåret op, kom nøglen til syne (37).

Her kommer den kristne tanke tydeligt frem: Den, der erkender sine synder, og som pålægger sig selv en bod, får tilgivelse.

Den næste beretning, hvori kong Salomon (10. årh. f.Kr.) er ringens ejer, danner en overgang mellem *N*, *O* – eftersom bodsmotivet også forekommer her – og den type, hvor ringen forsvinder mod ejerens vilje: Dæmonen Aschmedai bemægtigede sig ved en list Salomons ring, kastede den i havet, og Salomon selv blev for sine synders skyld forvist i tre år. Da bodstiden var omme – Salomon var da kok hos kongen af Ammon – genfandt han ringen i en fisk (38).

Hvis ringen bortkommer mod ejerens vilje, kan det betyde, at en med forsæt vil bringe vedkommende i forlegenhed eller vanskeligheder.

Til denne type hører en legende om Kentigern eller St. Mungo, Glasgows skytshelgen (død 612):

Q. En konge har foræret en ring til sin dronning, men hun er ham utro og giver den til sin elsker, en smuk kriger. Kongen aner uråd; han får lejlighed til at fjerne ringen og kaster den i fjorden Clyde, hvorefter han kræver den tilbage. I sin nød påkalder dronningen Kentigern, og denne

klarer sagen ved at fange den fisk, der har slugt ringen. Til gengæld må dronningen love at vogte sin opførsel i fremtiden (39).

Tabet kan dog også skyldes et regulært tyveri, som det fremgår af nedenstående slesvig-holstenske sagn, hvor det ganske vist er noget andet end en ring, der stjæles:

R. »I Stintebüll var engang en af hovedkirkerne ved stranden indviet til St. Pancratius, og dertil valfartede mange. Engang blev der stjålet et par gyldne tøfler fra den hellige mand. Så rejste der sig et uvejr, og tyven, der ville flygte ud af landet, druknede. Men tøflerne blev fundet hos ham, da han var blevet skyllet ind til stranden af bølgerne . . .« (40).

Ringen bortkommer

I en nordtysk legende »De tre gaver« er den forsvundne ring erstattet af et pengebeløb og den genfundne ring af en diamant, og tabet skyldes en person, der handler uafvidende:

S. Tre studenter forærer en fattig væver 100 dollars, som han – uden at sige det til nogen – gemmer blandt nogle pjalter, som hans kone sælger uden at vide noget om pengene. Næste år kommer studenterne igen men finder væveren endnu fattigere end før. Historien gentager sig, og da studenterne atter kommer, bliver de vrede og tilkaster ham et stykke bly. Det låner hans nabo som sæk til sit net mod at give væveren den første fisk, han fanger. Denne indeholder en stor diamant, som væveren sælger for 1000 dollars og bliver derved den rigeste mand i landsbyen (41).

T. Ofte er det dog uheldet eller den onde skæbne, der er skyld i ringens bortkomst, således som det sker i den indiske digters Kalidasas (4. årh. f.Kr.) skuespil Sakuntala. Her giver kong Dushyanta S. en ring, men det sker nu, at S. uden hensigt fornærmer den koleriske vismand Durvasa, der forbander hende og udvirker, at kongen ikke vil kunne genkende hende, før han ser ringen. Da S. næste gang møder kongen, er ringen borte. En fisk, der indeholder ringen, bliver fanget, og fiskeren er nær ved at blive straffet, fordi man tror, at han er tyven, men alt vender sig til det gode.

U. Fra den jødiske Talmud, en samling af kommentarer til bibeltekster (indtil o. 500 e.Kr.), stammer fortællingen om den fromme Josefs perle, som han havde syet fast i sin hue; da han en dag var ude at sejle, kom en stormvind og rev huen af ham. Da han om fredagen købte en fisk til ære for sabbathen, fandt han perlen deri (42).

V. En kristen parallel er beretningen om Konrad, provst af St. Severin i Køln og af Xanten: »Da han engang på rejse til Xanten vaskede sine

hænder i floden, gled en værdifuld ring af hans finger og faldt i Rhinen. Næste år rejste han . . . igen til samme by; på det sted hvor han havde mistet ringen, mødte han nogle fiskere, og han spurgte dem, om de måtte have fanget nogle fisk. De svarede: »Vi har en laks, men den tilhører provsten af Xanten, og derfor tør vi ikke sælge den.« Men da man sagde til dem: »Se, provsten er her«, gav de ham fisken. Da nu kokken skar den op, fandt han den omtalte ring i dens indre. Da han hverken kunne eller ville skjule den, viste han den til provsten, og han kendte den straks og tog imod den, ikke uden stor forundring (43).

Med denne fortælling er vi tilbage ved udgangspunktet, sagnet om de tre jomfruer, optegnelse *A*, for hvis vi ser bort fra bemærkningen dér: »Det er lige så umuligt . . .«, som er irrelevant for handlingen, fremgår det, at de to sagns indhold er analoge.

Som afslutning på omtalen af denne hovedtype kan nævnes de sagn, hvor fisken bliver tilkaldt og frivilligt afleverer ringen (44). Dette motiv er dog væsensforskelligt fra det, vi hidtil har beskæftiget os med, der er karakteristisk ved, at en forsvindende lille mulighed bliver virkelighed. Her drejer det sig derimod om en person, der har den evne at kunne hidkalde fisken, men der er ikke tale om en mulighed, der virkeliggøres.

Ringens genfinding er et bevis på uskyld

Denne type findes også udenfor Europa, men de optegnelser, hvormed den er repræsenteret i Danmark, *E*, *F*, har på den anden side forbindelse til et sagn fra Slesvig-Holsten:

X. En kostbarhed forsvinder inde i det grevelige slot – hvorved genfindingen i en fisk er udelukket. Tjenestepigen anklages og bliver henrettet, men engang da man fjerner et panel, kommer ringen frem; en tam ravn har taget den, og nu må greven gøre bod ved at indstifte et legat (45).

Ved et tilbageblik på de gengivne sagn ses det, at de alle handler om menneskers forhold til de højere magter, skæbnen og den guddommelige vilje. Skæbnen lader sig ikke påvirke og tåler ikke at man fører sig frem på dens bekostning, men inden for den jødisk-kristne forestillingskreds er retfærdighed et ledende princip; den, der angrer, får tilgivelse, og den, der retter sig efter de religiøse forskrifter, har Guds velvilje. Hvad angår betydningen for ringens ejer af dens tilvejebringelse, er den negativ i *E*, *F* samt *I-M* og *X*, men positiv i alle de øvrige.

Overvejelser om sagnet opståen

Når man står ved Bjarup kirkes ruin, der markeres af Thor Langes kors med indskriften: TANTVS LABOR NE SIT CASSVS (46), er det umuligt at frigøre sig for spørgsmålet om, hvordan sagnet om de tre jomfruer er blevet knyttet til dette sted.

Som det er fremgået, er sagnmotivet med den forsvundne ring, der genfindes i en fisk, vidt udbredt. Da sagnet endvidere har kristen baggrund, kan det formodes, at det er den kristne kirkes brug af eksempler, der har bevirket, at motivet er kommet hertil.

Et eksempel (exemplum) var en kort beretning, der indgik i middelalderlige prædikener med det formål at understrege en moral eller illustrere et punkt i den kristne lære. At netop beretningen om Polykrates har været anvendt som eksempel, fremgår af Tubachs fortegnelse (47), og hos franciskanermunken Johannes Pauli (f. ca. 1450) finder vi en prøve på den belæring, som kunne uddrages deraf:

»Altså skal ingen stole for meget på lykken. Hvis du således mener, at himlen er fuld af bjælder [eller klokker] og at penge, som du kastede ud af fordøren, atter ville løbe ind ad bagdøren, [vil du se, at] de ikke varer længe, men snart forvandler sig. Der er heller ikke noget sikrere tegn på fordømmelse [evt. fortabelse], end når det går en synder helt efter hans vilje, siger St. Gregorius« (48).

Belæring med et sådant indhold må opfattes som forsøg på at tolke en fortælling med ikke-kristen baggrund i overensstemmelse med den kristne lære, men resultatet kan alligevel forekomme negativt; – det har vel været ment som en trøst for menigheden under de dårlige forhold i 1300-tallets sidste halvdel med landbrugskrise og pest.

Nu er et at forklare motivets optræden, et andet at give en forklaring på selve sagnet forekomst. Vi kan forestille os, at det negative, der ligger i ringens genfinding, næppe i længden kan have virket opbyggeligt på den østjyske menighed, og desto mindre jo længere man kom på afstand af 1300-tallet. En naturlig følge heraf ville da være et ønske om at se noget positivt i fortællingen, samtidig med at Polykrates, en person fjern i tid og sted, ikke virkede særlig aktuel. Idet synet på genfindingens betydning ændrede sig, blev han erstattet med »en from jomfru« – muligvis under indflydelse af middelalderens talrige Marialegender – for at give den utrolige begivenhed en passende kristen forklaring.

At sagnet nævner tre jomfruer, hvoraf de to unægtelig virker ganske intetsigende, kan skyldes sagns forkærlighed for tallet tre, hvis der da ikke

skulle være en historisk basis. De tre kirker havde jo i hvert fald for Bjarups og Dallerups vedkommende visse fælles træk.

Et incitament til at udvikle dette sagn kan vel også have været et forsøg fra munkenes side på at stimulere interessen for kirken hos den lille menighed; hvis det var tilfældet, lykkedes det for dem, eftersom kirken var i brug helt op til reformationen.

Noter og henvisninger

1 Det var ved læsningen af den dagbog, som justitiarius Adolf Ludvig Drewsen skrev under sit ophold i 1850 hos brorsønnen Michael Drewsen, grundlæggeren af Silkeborg papirfabrik (og dermed Silkeborg by), at forf. stiftede bekendtskab med dette sagn. Drewsen skriver: »Jeg mærkede, at den ogsaa her indbrydende Oplysning i Følge med Politik, Rigsdagsvalg o.s.v. var i Begreb med at tage Bønderne i Besiddelse og at udviske deres gamle Minder . . . ja flere af dem dreiede steds Samtalen hen til det, de havde læst i historiske Skrifter . . . eller til det, de vidste om Dagens Begivenheder, medens jeg steds maatte passe paa at bringe dem tilbage til det, Forfædrene mundtligt havde overleveret dem, hvis Værd for mig de næppe begreb . . .« (p.143). 2 DS III, nr. 777; JF 8. sml., nr. 266. 3 DS III, nr. 779; DST IV, nr. 308. 4 DS III, nr. 776. 5 DST III, nr. 438. 6 DS III, nr. 779. 7 Drewsen, p. 98. 8 Drewsen, p.101. 9 Drewsen, p.101. Meddelelsen er den 83-årige smeedeenke Karen. 10 JF 8. sml., nr. 148. 11 Bisgaard, p.75. 12 Drewsen, p.98. 13 DS III, nr. 779. 14 DS III, nr. 776. 15 Svane, p.230. 16 Jfr. DS III, nr. 780: »Hun vilde ikke lede om ringen, men begav sig ufortrødent til kirken.« 17 Hwb VII, sp. 721f. 18 Hwb II, sp. 1528. 19 Trap, 5. udg. VIII 2, p.590. 20 Meddelt i 1942 af lærer Niels Asbæk, Hammel. 21 Danmarks stednavne XII, p.112. 22 Danske magazin, 4. rk., bd. 2, p.42 (1873); Illum Petersen, p.49. 23 Egeberg II, p.11. 24 Asbæk, jfr. 20. 25 Thiele II, p.14. 26 DST IV, nr. 307. 27 DS III, nr. 1352. 28 DS III, nr. 1354. 29 DS IV, nr. 707. 30 DST IV, nr. 310. 31 DST IV, nr. 311. 32 Jfr. Köhler (1900), p.209 hvor der opregnes 35 forekomster. 33 Herodot, II (III-IV bog), p.32 (III, 40). 34 Ifølge oversætterens note blev han sandsynligvis slået. 35 Liungman, III, p.271. 36 Günter, p.83f. 37 Klapper, p.92f (latinsk tekst, p.297f). 38 Clouston, vol. I, p.382; Gaster, p.155f; Günther, p.83. 39 Clouston, vol. I, p.400. 40 Meyer, p.102. 41 Clouston, vol. I, p.401f. 42 Günther, p.83. 43 Wesselski, p.188. 44 Svenska sagor, 4, nr. 7; Boggs, p.69 (fra Spanien). 45 Müllendorf, neue Ausg., nr. 61. 46 »Lad ikke så stor møje være forgæves«. Fra dødsmsen Dies irae. 47 Index exemplorum, nr. 4102, 3835. 48 Pauli, nr. 635.

Forkortelser

Bisgaard, Otto: Af Silkeborg Handelsplads' historie 1860-1900. – Silkeborg, 1942

Boggs, Ralph S.: Index of Spanish folktales. – Helsinki, 1930. – (FF communications; 90)

Clouston, W.A.: Popular tales and fictions, their migrations and transformations. – London, 1887. – Vol. 1-2

Drewsen, Adolf Ludvig: Fra og om Silkeborg: justitiarius Adolf Ludvig Drewsens dagbog under hans ophold på Silkeborg fra 16. juni til 25. juli 1850. – [Ny udg.]. – Silkeborg, 1944

DS = Danske sagn som de har lydt i folkemunde / samlede og tildels optegnede af Evald Tang Kristensen. – 2. udg. – Kbh., 1980. – Bd. 1-8

DST = Danske sagn som de har lydt i folkemunde: ny række / samlede og for størstedelen optegnede af Evald Tang Kristensen. – Kbh., 1928-39. – Bd. 1-7

Egeberg, Edvard: Silkeborg slot, – Kbh., 1923-24. – Bd. 1-3

Gaster, Moses: The exempla of the rabbis: being a collection . . . – London, 1924

Günter, Heinrich: Die Christliche Legende des Abendlandes. – Heidelberg, 1910

- Herodot* = Herodots historie / oversat af Karl Hude. – Kbh., 1904. – Bd. 1-2
Hwb = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. – Berlin, 1927-41. – Bd. 1-9
Illum Petersen, H.: Blade af Linaa sogns historie. – Linaa, 1954
JF = Jydske folkeminder / samlede af Evald Tang Kristensen. – Kbh., 1871-95. – 1-13 sml.
Klapper = Erzählungen des Mittelalters in deutscher Übersetzung und lateinischem Urtext / herausgegeben von Joseph Klapper. – Breslau, 1914
Köhler, Reinhold: Kleinere Schriften zur erzählenden Dichtung des Mittelalters / herausgegeben von Johannes Bolte. – Berlin, 1900
Liungman, Waldemar: Sveriges samtliga folksagor. – Sth., 1949-52. – Bd. 1-3
Meyer = Schleswig-Holsteiner Sagen / herausgegeben von Gustav F. Meyer. – Neue Ausg. – Jena, 1968
Müllenhof, K.: Sagen, Märchen und Lieder. – Neue Ausg. – Schleswig, 1921
Pauli, Johannes: Schimpf und Ernst / herausgegeben von Johannes Bolte. – Erster Teil: Die älteste Ausg. von 1522. – Berlin, 1924
Svane, Sigfred: Danske helligkilder og lægedomskilder. – Kbh., 1984
Svenska sagor och sägner. – Sth., 1942-59. – Bd. 1-12
Thiele, J.M.: Danmarks folkesagn / ved Per Skar. – Kbh., 1968. – Bd. 1-3
Tubach, Frederic C.: Index exemplorum: a handbook of medieval religious tales. – Helsinki, 1969. – (FF communications; 204)
Wesselski, Albert: Mönchslatein: Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII. Jahrhunderts. – Lpz., 1909

Summary

The legend of the lost ring which is found again after having been swallowed by a fish, is part of the tradition of the three virgins – a tradition tied up with the now ruined Bjarup Church.

The records known from the environs of Bjarup (*A-D*) suggest that the story may very well have a religious background: The fish symbolizes Christ, and the finding of the ring in the caught (dead) fish symbolizes that Christ had to die in order that mankind could obtain salvation as symbolized by the ring.

It is ascertained 1) that Bjarup Church was built in the 12th century, 2) that the story of the lost ring is found in other Danish traditions (*E-K*) as well as in traditions outside Denmark (*L-X*) and 3) that it is rare to find the story tied up with churches.

It is finally concluded that, due to its Christian background the story of the ring has very likely been employed by the friars of the Monastery of Øm to comfort the local population, especially harrowed by the pest and highly affected by the agricultural crisis in the 14th century.